

ВОЛОДИМИР ГОРДІЄНКО

УКРАЇНСЬКІ
СІЧОВІ
СТРІЛЬЦІ

М. Львів
1990

Олесь БАБІЙ

МАКІВКА

Верхів'я гір, верхів'я слави
Шумить, шумить, шепоче ліс:
По битві на полях Полтави
Тут вперше український кріс
Спіняв [ворожих] полчищ лави,
І вперше по літах недолі
Слова унали тут стрільцеві:
«Ми не поклонимся цареві!
Ми прагнем волі!»

Мандрівнику! Иди до верхів,
Вклонися тіням тих борців,
Що прагнули у люту днину
Підняти схилену калину,
Розвеселити Україну!

В історію українського народу Українські Січові Стрільці вписали нев'яучої слави сторінки. Дві з них вікопомні. Перша полягає в тому, що січові стрільці стали заключним акордом епохи галицько-українського відродження. Друга — своїми невтомними військовими змаганнями вони возвели величну споруду: незалежну державу, ім'я якої Західно-Українська Народна Республіка. Що дає нам підставу на такі твердження?

Без екскурсу, безумовно ескізного, у глибину століть, відповіді на це питання не досягти.

I

Про яке відродження йде мова? І тут виникає перша історична віха: розпад Галицько-Волинського князівства. В 1340 році польські війська, очолювані королем Казиміром, загарбують Львів, ще через 9 років над усією Галичиною на довгі 423 роки встановлюється польське панування. Послідовна цілеспрямована політика полонізації і окатоличення привела в кінцевому підсумку до зникнення поняття української нації на терені Галичини, до перетворення українців в етнічну групу. На нашу думку, саме Берестейська унія 1596 року (ініціатори К. Терлецький і І. Потій) врятувала український народ Галичини від самоліквідації і стала тим центром консолідації, завдяки якому з етнічної групи українці знову стали нацією на своїй території — Галичині. Власне з виникненням греко-католицької церкви стало можливим збереження і православної. Можливо, Берестейська унія і привела до розколу в самому українському народові (ще живучі в пам'яті ярлики типу «западенці» і «східняки»), але це той розкол, який в умовах полонізації, повторюємо, став необхідною реальністю збереження всієї нації. Правобережні українці не зполонізувалися, а лівобережні українці не зрусифікувалися.

Можна погоджуватись або не погоджуватись з таким трактуванням, але впродовж століть «польської ночі» етнічна група українців Галичини складалась з двох верств: духовен-

ства і селянства. Якісно нові зміни, як це видно сьогодні, в українському етносі почалися з 1772 року після Першого поділу Польської держави. Природньо, передовсім на них відгукнулося духовенство, відкриттям в 1783 році греко-католицької духовної семінарії. Через відсутність незалежної, матеріально сильної і свідомої інтелігенції роль провідника народу взяли на себе греко-католицькі священники. Їм належить пошук і вибір шляху відродження, саме вони стали першими на обраний шлях.

«Українці прийшли під Австрію не як нація, або боляй її частина, але як сіра, пририта етнографічна маса, що в тяжкій, довголітній панщинній неволі утратила свої провідні верстви — шляхту, міщанство — і лишилася з одним духовенством. Але і воно стояло на дуже низькім освітнім рівні. До вищого рівня не допускала його польська шляхта, як пануючий елемент у Польщі, бо не бажала, щоб при його помочі українське селянство зрозуміло, що й воно має людську подобу. Бажаючи витворити з такої маси новочасний народ, треба було зачинати з елементарних річей, від азбуки й від науки читання та писання. Чи ж дивно, що при таких відносинах треба було цілого століття дрібної, упертої, але конечної праці, поки пройшов процес ферментації і сформувалася новочасна, хоч і не дуже ще сильна, українська нація» (В. Гнатюк «Наукове Товариство імені Шевченка у Львові», ЛНВ, річник XXIV, т. XXXVI, кн. I, 1925). А почалась ця праця з 1818 року, коли 25 січня царською постановою дозволено «науку релігії дітей греко-католицького обряду в Галичині і в злученій з нею тоді Буковині вчити українською мовою».

І вже через 19 років заходами греко-католицьких священників М. Шашкевичем, І. Вагилевичем і Я. Головацьким в Галичині вийшла перша українська книжка-альманах «Русалка Дністровая». Ефект був приголомшуючий, реакція властей миттєвою: за правопис і народну мову увесь тираж (1000 примірників) був конфіскований. Але зерна в родючий ґрунт було висіяно й освячувались постійно провідником галицьких українців — ректором духовної семінарії о. Гр. Яхнєвичем.

Великі надії українці Галичини пов'язували з революцією 1848 року. Вже у 1852 році появилася перший підручник — українська читанка В. Ковальського. Але свобода, яку несла революція, швидко закінчилась: Австрія знову повернулася до абсолютизму. Цей поворот у 1851—1860 роках спаралізував повсталу українську інтелігенцію, одна частина якої самоусунулась від активної громадської праці на ниві українства, а друга прийняла орієнтацію «на Москву». Так зародилось на Західній Україні «москвофільство», чим в котрий раз розколело галицьке українство на нові два війовничі табори. На сторону москвофілів перейшли й Я. Головацький і В. Ковальський.

Ускладнило українське відродження і виникнення першої (1834 р.) та другої (1859 р.) «азбучних воєн», пов'язаних з боротьбою української громади проти переведу української мови і української школи на латинський шрифт.

У ситуації, що склалася, проблему національного відродження бере у свої руки Львівське товариство «Руська бесіда», що виникло в 1861 році заходами Ю. Лаврівського. Це товариство поляризувалося за віковим цензом: з одного боку «старорусини», з другого — молоді «народовці». Якщо перші в основному дискутували проблеми нації, то молоді вважали головним роботу серед народу. Тому останні почали організовуватись по гімназіях у так званих «громадах», а потім довкола журналів «Вечориці» (1862 р.), «Мета» (1863 р.), «Нива» (1865 р.), «Русалка» (1866 р.), «Правда» і «Русь» (1867 р.).

Нагромаджений літературний досвід народовці потім перенесли в суспільно-політичну діяльність. Відправним для певпинного поступу національного відродження став 1867 рік, коли у Львові виходить перше галицьке видання Шевченкового «Кобзаря». В 1868 році у Відні виникає товариство українських студентів «Січ», засновником якого став Анатоль Вахнянин, а продовжувачем О. Терлецький. 8 грудня цього ж. 1868 року у Львові заходами А. Вахнянина і Ю. Романчука постає товариство «Просвіта», основне завдання якого полягало в поширенні просвіти серед українського народу Галичини. З 1877 року регулярно до народу йшов журнал «Письмо з Просвіти».

Українське студентство утворило товариства «Академічна бесіда» (1870 р.), «Дружній лихвар» (1871 р.).

Сформована в 60-х роках українська творча і наукова інтелігенція Галичини в 1873 році (11 грудня) об'єднується довкола Літературного товариства ім. Шевченка (від 1892 р. Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ), членами якого стали 33 представники українського населення краю. Засновниками його були о. Ст. Качало, М. Димет, М. Косак, Ом. Огоновський, Ол. Огоновський, К. Сушкевич, Т. Барановський, Л. Лукашевич і Ю. Романчук.

В 1881 році виникає товариство «Рідна школа», завданням якого стало «добути наші школи з рук чужих і боронити наші школи і їх учителів від усяких кривд».

В 1883 році В. Нагірний організовує першу українську споживчу кооперативу «Народна торгівля».

Активізація національного життя в Галичині неминує повинна була привести і привела до утворення українських політичних партій. Так, заходами Ю. Романчука в 1885 році постає перша політична організація, яка в 1899 році перетворюється у націонал-демократичну партію (головою обраний Ю. Романчук). Друга політична організація — Українська радикальна партія заснована 1890 року з ініціативи І. Франка і М. Павлика. Третьою в 1899 році стає Українська соціал-демократична партія (ініціатори створення М. Ганкевич, Р. Ярославич). В 1897 році виникає Християнсько-суспільна партія (голова Ол. Барвінський).

Незважаючи на різнопланову орієнтацію, перші три галицькі українські партії в 1900 році визнали за остаточну мету своїх змагань утворення Української держави. Цю ідею вони обстоюють і через послів державного сейму.

Таким чином, на кінець XIX століття українська нація в Галичині і політично, і економічно, і соціально, і культурно була готовою до формування незалежної держави. Принагідно зазначимо, що таку державу провідні галицько-українські політичні та громадські діячі сподівались одержати як дарунок згідно з відповідним маніфестом австро-угорського монарха. І ніякі суспільні катаклізми початку XX ст. — ні перша світова війна, ні Жовтнева революція в Росії — не похитнули цю сліпу віру. На цій позиції вони залишались до самого Листопадового Чину 1918 року, коли українські січові стрільці вимріяну ними державу принесли в руки політикам у результаті військового перевороту.

Маючи свій план національно-державного будівництва, і Українська радикальна партія, і Українська соціал-демократична партія приступили в кінці XIX ст. до формування молодіжних організацій спортивного (як тоді називали руханкового) в містах і спортивно-пожежного в селах плану.

Перше руханкове товариство під назвою «Сокіл» утворилося у Львові в 1894 році за ініціативою В. Нагірного. В 1900 році заходами К. Трильовського в с. Завалля Снятинського повіту постало товариство «Січ». Вдала спортивна форма прояву прагнення до згуртування української молоді, до плекання спільних духовних і фізичних здібностей, до національної єдності неодмінно повинна була згодом перейти у військову. І це в першу чергу зрозуміла сама молодь, знайшовши й ініціаторів і послідовників серед шкільного загалу. За почином І. Чмоли, П. Франка, В. Кучабського, О. Степа-

нівної, Р. Сушка, О. Яримовича в 1911 році виникає таємний військовий гурток «Пласт».

Першими, хто відчув перспективу військових молодіжних організацій, стали К. Трильовський і В. Старосольський, тим більше, що в жовтні 1912 року вибухла Балканська війна.

14 грудня 1912 року нарада Українського жіноцтва створює «Фонд на потреби України».

15 грудня 1912 року збори «Українського Студентського Союзу» вирішили почати військові навчання серед української молоді.

Вимагалось лише офіційного дозволу. І такий дозвіл вдалося добути К. Трильовському, який у лютому 1913 року розробив і затвердив статут військового товариства «Січових стрільців». А 18 березня 1913 року у Львові створюється перше академічне стрілецьке товариство «Січові стрільці-I», головою якого обирається В. Старосольський. Майже одночасно виникають ремісничі стрілецьке товариство «Січові стрільці-II» (голова Роман Дашкевич) і «Стрілецький курінь» (голова Семен Горук). Крім Львова, стрілецькі товариства організовуються в Бориславі, Сокалі, Яворові, Тустановичах та Ясениці Сільній.

Військовій справі серед «Січових стрільців-I» навчали Михайло Волошин (польова і бойова служба), Степан Рудницький (картографія і пластунство). В українській термінології з військової справи комісії працювали Осип Квас, Богдан Гнатевич, Василь Кучабський. До речі, ця комісія на початок I світової війни видала 10 військових підручників українською мовою.

Це були підручники:

Зінко Бурлака (псевдонім Осипа Кваса)

— «Поземельство (теренознавство)» частини I і II; «Австрійські мапи, пляни і шкіци», «Підручник для техніки і укріплення», «Взір на рапорти для командантів, що ведуть більші відділи»;

Вука (псевдонім Василя Кучабського)

— «Кріс піхотного війська» частини 1 і 2; «Сигналізація»; «Розвідча служба»; «Теорія стріляння»; «Зберігання зброї»; «Шифри»;

Іриний Дмитрак (псевдонім Василя Кліма)

— «Таборування».

Загальний тираж кожного з них становив 150 примірників.

«Січові стрільці-II» готувались під проводом Романа Дашкевича, Миколи Никорука, Степана Фенюка, Юліана Чайків-

ського і Олени Степанівної. У Бориславі, Тустановичах і Ясениці Сільній працювали Клим Гутковський, Лев Лепкий, Григорій Коссак, в Сокалі — Осип Семенюк. Крім цього, існував «Мазепинський курс мілітарний», в якому навчався спочатку 30, а пізніше 80 чоловік. Перший випуск (20 чоловік) курсу відбувся в травні 1914 р.

Практичні навчання стріляння з гвинтівки (старої системи Вердля і нової — Монліхера) проходили у Львові в просторих підвалах будинку при вул. Коперника, 5. Стрілецькі вправи проводились також на Замарстинові, в Стрийському парку, в Брюховичах, на Кайзервальді (Шевченківський гай) і на площі Сокола-Батька (пізніше тут виник стадіон «Динамо»; а зараз комплекс адміністративних споруд по вул. Стрийській).

Обидва військові товариства «Січових стрільців» об'єднались в одне у березні 1914 року, яке очолив комітет у складі В. Старосольського, І. Чмоли, М. Гаврилка, О. Степанівної.

В «Стрілецьких куренях» військової справи навчали Степан Шухевич, Семен Горук, Іван Бачинський (у Львові), Володимир Сроковський і Ілько Цьокан (на Золочівщині), Іван Іванець (в с. Раменіві).

Перші великі польові військові вправи січових стрільців відбулись 28 грудня 1913 року в м. Сокалі.

Натхнені активізацією молодіжного життя, створюють патріотичні пісні відомі і менш відомі письменники Іван Франко («Гей, січ іде, красен мак цвіте»), Осип Маковей («Гей гайдамаки, всі ми однакі»), Клим Обух («Гей там на горі січ іде»).

А відтак настала пора звітувати перед усією українською громадою про здобутки і готовність до визвольних змагань. І цей звіт був проведений у вигляді параду всіх Січових і Стрілецьких товариств, який відбувся 28 червня 1914 року. Парад засвідчив, що українська громада Західної України йде впевнено до здобуття Української Державності. На хвилі загального піднесення 30 липня «Січові Стрільці-I» і «Січові Стрільці-II» опублікували спільний заклик, в якому зазивали всіх охочих вступати до Стрільців, зголошуючись кожного дня по вул. Коперника, 5.

Але події 28 червня 1914 року одночасно і загальмували дальший розвій стрілецьких товариств через вбивство в Сараєво намісника австрійського престолу. 28 липня Австрія оголосила війну Сербії та загальну мобілізацію.

Оцінюючи здобуте, можна стверджувати, що І світова війна застала українство Галичини на половині свого визвольного шляху. Виходячи з умов війни, політичні українські партії в Галичині вирішили об'єднатись і підняти питання про створення українського легіону в австрійській армії. З цією метою 1 серпня за ініціативою Костя Левицького відбулась спільна нарада представників українських партій, яка пристала до ідеї єдиної української національної акції. Як наслідок наради 2 серпня утворено Головну Українську Раду (ГУР) у складі: Кость Левицький — голова, Михайло Іваницький і Микола Ганкевич — заступники голови, Степан Баран — секретар і члени Микола Балицький, Іван Боберський, Микола Лагодинський, Михайло Левицький, Теофіль Мелень, Володимир Темницький, Кирило Трильовський, Володимир Старосольський, Льонгін Цегельський, Іван Кивелюк.

Організацію військового легіону Головна Українська Рада доручила військовій колегії у складі Т. Рожанківського, М. Волошина, С. Шухевича і Д. Катамая. На засіданні військової колегії, що відбулося 2 серпня, в якому прийняли участь І. Боберський, М. Геник, Д. Катамай, Т. Рожанківський і С. Шухевич, прийнято для українського військового легіону назву «Українські Січові Стрільці». 3 серпня військова колегія прибрала назву «Генерального штабу» і призначила начальником українського військового легіону Т. Рожанківського. ГУР затвердила це призначення.

Проте Головною Українською Радою оволоділо сп'яніння українською ідеєю настільки, що вона не змогла відчуті всі нюанси слів «Генеральний штаб». Не дивно, що австрійська влада вказала ГУР на її справжнє місце і не затвердила цієї назви. Але вже 4 серпня з'явилась взаємсприйнятлива: Українська Боева Управа (УБУ).

Було утворено дві секції УБУ: секція акції і секція організації.

До секції організації увійшли К. Трильовський (голова), С. Шухевич (заступник), К. Бірецький, Д. Вітовський, І. Боберський, С. Горук, В. Темницький. Завдання секції полягало у вербуванні добровольців, забезпеченні матеріального постачання.

Секція акції у складі Т. Рожанківського (голова), Д. Катамая (заступник), М. Волошина, М. Геника повинна була займатись формуванням стрілецьких підрозділів. До цієї роботи УБУ приступили відразу після оголошення війни між Австрією і Росією. На наступний день, а саме 6 серпня, ГУР

і УБУ видали спільний документ — Маніфест «Головна Українська Рада до всього Українського народу!». Цим документом офіційно проголошено утворення нової військової організації — УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТІЛЬЦІ. Комісаріат Українських Січових Стрільців був у приміщенні по вул. Зіморовича, 20 (тепер вул. Лермонтова).

Отже, 6 серпня 1914 року увійшло в історію України як день відновлення Українських Збройних сил, як день завершення першого етапу галицько-українського відродження, що тривав 96 років.

II

У відповідь на заклик Головної Української Ради і Української Боевої Управи в кожному повітовому містечку були утворені повітові комітети по набору і формуванню українського стрілецьтва. Зокрема, набором Українських Січових Стрільців (УСС) займались: в Богородчанському повіті — М. Новаківський, в Бережанському повіті — Т. Старух, в Жовківському повіті — В. Галопац, в Золочівському повіті — В. Сроковський і І. Цьокан, в Калушському повіті — І. Куровець, в Равському повіті — В. Сідельник, в Самбірському повіті — А. Чайківський, в Стрийському повіті — І. Герасимів, в Тернопільському повіті — С. Чуман, в Сокальському повіті — О. Семенюк і О. Демчук, в Чортківському повіті — І. Коссак, в Перемишльському — В. Загайкевич і О. Комарницький, на Гуцульщині — П. Шекерин-Доників.

Розмах цієї роботи породив дві проблеми, тяжкі до розв'язання. Перша — однотипно одягнути УСС, щоб якимсь чином їх розрізнити, що свідчило б про наявність певної організації. На збірні пункти зголосилося близько 28 тисяч молоді. І хоч заходами Українського жіноцтва був створений «Фонд на потреби України», проте зібраних ними 9000 корон для цих потреб, звісно, не вистачало.

Друга — відсутність українського старшинського (в сьогоднішній термінології — офіцерського) корпусу. Природньо, в австрійській армії служили українці, які обіймали старшинські посади, але ж була вже оголошена війна і всі вони були мобілізовані до армії. І хоч ГУР домовилася з Міністерством війни Австро-Угорщини про виділення для Українського легіону близько 100 старшин українців, фактично до формування закону УСС кадрових військових не виділено. Скерування одержали тільки ті, що були в запасі і на

той момент не мобілізованими, та й то замість 100 тільки 16, які перебували у Львові. Серед них старшини запасу: Кость Бірецький, Михайло Волошин, Сень Горук, Теодор Рожанківський, Степан Шухевич, Василь Дідушок, Осип Семенюк, Євген Бородієвич, Дмитро Вітовський, Дмитро Катамай, Михайло Генік та ін.

І в наступному, серйозної підтримки справа військового формування УСС фактично не отримувала. Більше того, дозволено було утворити тільки 8 піхотних куренів: два — у Львові, два — у Станіславові, і по одному — в Коломиї, в Чорткові, в Тернополі і в Стрию, при цьому кожен курінь мав залишатися незалежною військовою одиницею.

Львівські добровольці спочатку розміщались в Академічному домі при вул. Супінського, 21 (тепер вул. Коцюбинського), і у трьох бурсах — Українського педагогічного товариства при вул. Хшановської, 4 (тепер вул. Даргомижського), «Дяківській» при вул. Бляхарській, 2, і «Народного Дому» при вул. Курковій (тепер вул. Лисенка). В другій половині серпня утворено два курені: I — Д. Вітовського, II — Ераста Коники. Команда I куреня (станом на 27.08.1914 р. мала 848 чоловік) містилась при вул. Зелений, 5, команда першої сотні куреня (командант сотні В. Дідушок) — при вул. Словацького, 1, команда другої сотні куреня (командант сотні О. Семенюк) — при вул. Вірменській, 4. Організаційно першою була сформована сотня І. Чмоли, відразу ж скерована в село Гаї під Львовом. У Львів сотня повернулася 25 серпня і розташувалась при вул. Хшановської, 4. Чисельність Львівських куренів становила біля 2000 чоловік. Серед стрілецьких місць Львова слід відзначити ще Стрілецький приют, який розміщувався при вул. П. Скарги, 2а.

Для озброєння УСС УБУ дістала лише 1000 застарілих крісів (гвинтівок) системи Верндля, вилучених з офіційних військових частин ще в 1888 році. Одержані кріси були лише на один набій, тяжкі та й без ременів. Для ношення Верндлів стрільці поробили спеціальні шнурки.

Безпосереднім забезпеченням всім необхідним займалися в цей час проф. Іван Боберський та студент Ярослав Індішецький.

Забезпеченість майном і зброєю УСС Начальна Команда Армії (вища військова формація австрійської армії), поставила в пряму залежність від негайного (ще 8 серпня) введення куренів УСС в бій у районі Почаєва. Така умова привела до конфлікту між командантом УСС Т. Рожанківським і воєн-

ним комісаром Міністерства закордонних справ послом Урбасом. Конфлікт обумовила і безвідповідальна позиція ГУР, яка погодилась на пропозицію Урбаса. Розуміючи, що відсутність вишколу (володіння військовою справою) УСС та озброєння неминуче перетворить УСС у живе м'ясо, Т. Рожанківський відмовився виконувати цей наказ. ГУР і УБУ під тиском Урбаса прийняли рішення про заміну команданта УСС.

Новим командантом був назначений запасний старшина Михайло Галущинський, який зміг прибути до Львова тільки 18 серпня. До його прибуття обов'язки команданта продовжував виконувати Т. Рожанківський. Зазначена заміна тільки ускладнила ситуацію, оскільки М. Галущинський у світському житті був директором Рогатинської української гімназії і не розумівся на військовій справі. Голова ГУР Кость Левицький, безумовно, шукав відповідних провідників і серед кадрових військових, але безрезультатно. Так, перебуваючи у Відні 15 серпня, він запропонував очолити Український легіон полковникові Л. Шептицькому, проте той відмовився.

Фронт на місці не стояв. 26 серпня війська царської Росії зайняли Золочів. Почалась евакуація мешканців Львова. У зв'язку з цим УСС і всім добровольцям по краю був даний наказ зібратись у Стрию. Впродовж 1 і 2 вересня їх з'їхалось до Стрия близько 10 тисяч. Оскільки Стрий не в стані був прийняти таку кількість людей, всі УСС і добровольці були розміщені в передмісті Лани просто неба. Ряд існуючих проблем поповнився ще однією: як і чим прохарчувати УСС.

Начальна Команда Армії (НКА) зажадала від М. Галущинського привести добровольців до присяги Австро-Угорщині, після чого проблема харчування була б розв'язана. Однак добровольці відмовилися: «Ми йдемо виборювати незалежну Україну, а не боронити Австрію» — відповіли вони. НКА відреагувала однозначно: тоді нічого з українців не буде.

Переговори М. Галущинського з НКА привели для невідного для УБУ варіанту — НКА дала дозвіл на формування українського легіону не більше 2500 стрільців. Прийняття цієї умови, як і присяги на вірність Австро-Угорщині, прискорило те, що 3 вересня російські війська зайняли Львів. Цього ж дня у Народному Домі м. Стрия УСС прийняли присягу на вірність цісареві, а вже 4 числа змушені були виїхати на Закарпаття. Для переїзду знайшлися лише відкриті платформи, на яких розміщалося по 60-70 чоловік. Вітер

і дощ супроводжували їх до сіл Страбичів і Горондо. В Горондо розмістилися команда легіону і курінь Е. Коника, в Страбичеві — курінь Д. Вітовського.

В Страбичеві і Горондо здійснено реорганізацію, а фактично організацію українського легіону УСС. Бойовою одиницею визнано курінь, кожний курінь складався з чотирьох сотень, кожна сотня — з чотирьох чет. Були вжиті необхідні організаційні заходи, налагоджені регулярні військові заняття.

7 вересня 1914 року утворено 10 сотень, які розбито на два та пів курені. Хоч кожен курінь і кожна сотня дістали порядковий номер (римською цифрою позначався номер куреня, арабською цифрою — номер сотні), в щоденному житті вони називалися по прізвищу команданта. То ж командантом I куреня був назначений чет. М. Волошин, II куреня — чет. Г. Коссак, III півкуреня — чет. С. Шухевич. Територіально I і III півкуреня були розташовані в Горондо, II курінь — у Страбичеві. Перший курінь становили сотні В. Дідушка, Р. Дудинського, д-ра Н. Гірняка, О. Будзанівського. У другому курені були сотні С. Горука, О. Семенюка, М. Барана, О. Букшованого. У третьому півкурені опинились сотні Д. Вітовського і Т. Рожанківського. Перша заміна відбулася вже 9 вересня — замість Т. Рожанківського на чолі сотні було поставлено брата Григорія Коссака Івана. Ще через деякий час замість захворілого Н. Гірняка командантом сотні назначений В. Сроковський, а відтак Е. Коник. Кожна сотня нараховувала 220 стрільців.

Крім М. Галущинського, до команди Легіону входили: заступник С. Томашівський, ад'ютант Д. Катамай, зав. канцелярією М. Новаківський, інтендант Я. Індишевський, помічник — рахівник А. Жила.

Оскільки М. Галущинський постійно був у роз'їздах, безпосередні функції команданта в період становлення УСС здійснював С. Томашівський.

Що ж являли собою в цей час УСС? Стрільці носили подерту одягу, старе діряве взуття. Це відбилося у стрічках їхньої пісні: «Маршкують добровольці... чи то військо, чи то банда, ти ніяк не розбереш». Проживали вони по клунях без накривал, харчування було неправильне.

Так вони починали. І якщо не розбіглись, то лише завдяки високій ідеї, якою для них стала боротьба за незалежну Україну.

Слід сказати, що в цих умовах їм довелося бути не дуже довго. Російські війська вже зайняли всю Галичину і українські січові стрільці мусили, хоч і не зовсім підготовлені, стати до військових дій.

Проте думки про самостійну Україну ні НКА, ні уряд Австро-Угорщини не допускали. Вони були їм чужі і несприйнятливі. Тим-то вони і не могли допустити формування сильного національного українського легіону. Так по ідеї УСС нанесено перший удар. Командант УСС М. Галуциньський був знову попереджений, що НКА вважає кожний курінь самостійною боевою одиницею і призначений для виконання виключно наказів НКА. А роль команданта УСС полягала тільки в доведенні цих наказів до командантів куренів. Проте в другій половині вересня НКА позбавила і курені самостійності. Вони були ліквідовані, а сотні перетворені у партизанські загони, завдання перед якими ставилось одне: військові дії в тилах російських військ та розвідувальні операції.

Оскільки у військовому відношенні найбільш вишколеною була сотня В. Дідушка, їй першій і випало вийти на зустріч з супротивником для охорони Верецького-Нижнього і Гуспого перевалів вже 10 вересня. Зазначимо, що у складі сотні на той час були уславлені пізніше Михайло Гайворонський, Василь Кучабський, Роман Купчинський, Микола Голубець, Михайло Гаврилко, Дмитро Паліїв, Федір Черник. З 17 вересня в районах Сянки, Висоцька, Ботелки, Турочок, Соколик, Буківець, Бориня розвідувальну службу несла сотня О. Семенюка. 20 вересня у розвідку пішла сотня О. Букшованого.

В бойових діях першій прийняти участь випало сотні О. Семенюка. Сталося це 25 вересня на шляху з Турки до Сянків. А 27 вересня сотня О. Семенюка витримала 7-годинний бій за Сянки і зазнала перших втрат — вбито п'ять стрільців. В цей день сотня В. Дідушка затримала російські загони біля Ботелки. 28 вересня сотня О. Семенюка боронила Ужокський перевал, а сотня В. Дідушка Веречки Вижні, де також зазнала втрат: 10 вбитих, 11 поранених, 8 стрільців потрапило до полону.

По сотнях, що залишалися в Страбичеві і Горондо, НКА нанесли нового удару. Як контролер виконання наказу про ліквідацію куренів до команди легіону 26 вересня у Горондо з'явився поручник генеральної булави хорват Петро Кватерник, який порозформовував сотні. Так, на окремі відділи по 20 стрільців у кожному були розбиті сотні О. Будзиновсько-

го, С. Горука і Д. Вітовського. І ці двадцятки були вислані в тил військ російської армії, що стояли в районах Воловця і Лавочного.

28 вересня на ті ж двадцятки були розбиті сотні М. Барана і Е. Конника і вислані в тил російських військ в районі Сняка.

Кожна з двадцяток була післана на чотири тижні з завданням нападати на обози, нищити телефонічний і телеграфічний зв'язок, руйнувати залізниці, нападати на штаби і при цьому не вступати в бої з регулярними військами.

Виконавши завдання, всі двадцятки повинні були зібратись в Горондо. Проте цей план, як виявилось, заздалегідь був приречений на провал. Невдача, приписана стрільцям, стала предметом ряду інтриг. Зокрема УСС робився закид у прихильності до росіян, тому й вони не виконали завдання. Усі двадцятки одержали наказ зібратись в Чинадієво, туди ж прибула і сотня В. Дідушка.

Збір відбувся 5 жовтня, де здійснено наступну реорганізацію. Український легіон обмежено тільки двома куренями — під командою Г. Коссака і сотнями М. Барана, О. Букшованого, Р. Дудинського і І. Коссака та під командою С. Шухевича і сотнями О. Будзиновського, Д. Вітовського, В. Дідушка, Е. Конника. Після цього I курінь 7 жовтня був переданий до складу 129 бригади, II курінь (дві сотні) приділено 130 бригаді, сотня М. Барана 131 бригаді, а сотня Е. Конника перетворена у відділи по 50 стрільців для ведення стежної служби, що фактично означало розформування сотні В. Дідушок зі своїми стрільцями був залишений у Чинадієво.

У Страбичеві і Горондо залишались, а пізніше туди і направлялись тільки поранені та хворі. Згодом почалось збирання УСС, формування нових сотень і їх вишкіл. Ці села стали осередком, як називали УСС Коша або Кадри та Вишколу УСС. НКА називала його по своєму, а саме доповняльною сотнею. Командантом Коша увесь час I світової війни був Н. Гірняк. Фактично Кіш УСС, як структурний військовий підрозділ виник в лютому 1915 р. Впродовж 9 місяців він стояв у Замковій Полянці (під Мукачево), куди збирались всі розсіяні на терені війни УСС. Такі ж збірні пункти були у Львові (після звільнення у липні 1915 р.) у бурсі Ставропігійського братства, т. з. Збірна Станція УСС (командант М. Волошин), у Станіславові — т. з. Поборова Станція, три комісаріати УСС на Волині (м. Володимир Волинський — комісар М. Саевич, м. Ковель — комісар Д. Вітов-

ський, м. Луцьк — комісар М. Гаврилко) та Осередня Збір-на Станиця у Відні (командант Д. Катамай).

Офіційно Вишкіл УСС визнано у вересні 1916 року.

У жовтні австрійські війська провели ряд наступальних операцій, в яких діяв корпус генерала Гофмана у складі 129, 130 (що творили 55 дивізію) і 131 бригад. Разом з ними у бойових операціях брали участь і УСС. УСС йшли трьома шляхами: 1 — Воловець—Стрий, 2 — Ужок—Турка—Дрогобич; 3 — Борислав—Нагуевичі—Дрогобич.

Наступ корпусу почався ударом 129 і 130 бригад в околиці Тухольки і Лавочного (приймали участь сотні Д. Вітовського і О. Будзиновського) і далі продовжився на Турку (10 жовтня), через Явору, Ісаї, Кропивник (14 жовтня), Східницю, Мразницю на Борислав і Нагуевичі (19 жовтня). Інші сотні відзначились під Козьовою (13 жовтня, сотня І. Коссака), під Коросно (13 жовтня, О. Букшований), під Сколе (14 жовтня), під Стриєм (18 жовтня), на горі Лисій (19 жовтня, О. Семенюк), під Дрогобичем (20 жовтня, І. Коссака), під Добрівлянами (21 жовтня, Р. Дудинський, загинуло 30 стрільців), на горі Кобила (24 жовтня, Д. Вітовський), під Сукілем і Синевидсько (26 жовтня, М. Баран), під Побуком (26 жовтня, Р. Дудинський), на горі Залярській (25 жовтня, О. Семенюк), під Губичами (22 жовтня, І. Коссака), під Комарницько (26 жовтня, В. Дідушок), на горі Ключ (28 жовтня, В. Сроковський (заміняв І. Коссака) — 13 вбитих, 14 поранених), коло Завади (30 жовтня, С. Горук), під Комарницько (1-3 листопада, В. Дідушок, С. Горук).

Під час боїв на горі Ключ В. Сроковського було поранено і команду сотнею перейняв З. Носковський. А після бою на горі Лисій на місце О. Семенюка командантом сотні призначено Б. Гнатевича, на кінець жовтня сотня як бойова одиниця перестала існувати взагалі.

Відзначимо, що і в жовтневих боях НКА знову повернулася до ідеї партизанської війни, використовуючи для цієї цілі УСС. Утворювані відділи, правда, обмежувались 15 стрільцями і брали до них тільки добровольців.

Після жовтневих операцій всі сотні УСС були відведені до Анабергу, де перебували деякий час. Тут 10. XI. УССам були вручені перші бойові нагороди.

Поминувши ряд бойових операцій листопада і грудня 1914 року, в яких приймали участь УСС, треба зазначити, що головне їх призначення НКА знову звела до використан-

ня для стежної (розвідувальної) служби, яка тривала аж до лютого 1915 року на лінії Ужок—Лихобора—Вербаж—Лавочне—Сенечів—Вишків.

Слава хороших розвідників закріпилась за стрільцями М. Мінчаком, І. Балюком, Г. Трухом, А. Мельником, д-ром О. Левицьким, М. Матчаком, Р. Луциком.

З бойових операцій січня 1915 року слід відзначити бої на Ужокському перевалі (1 січня сотня О. Будзиновського була повністю розбита).

III.

П'ятимісячна безперспективна боротьба УСС в Карпатах зародила сумніви серед стрільців щодо реалізації їхньої ідеї.

Брати Василь і Петро Дідушки почали проводити проросійську агітацію, на яку пристав тільки М. Баран, що перейшов до росіян. Правда, самі брати Дідушки залишились серед УСС. Командантом сотні замість М. Барана став І. Чмола.

Непопулярність цієї агітації обумовлена і рядом об'єктивних причин. Зайнявши Галичину, російська військова влада вдалася до репресій: позакривано всі українські школи, часописи, політичні, культурні, освітні, економічні організації та установи, українські книжки підлягали конфіскації і знищенню, виселювано цілі села, вивозилось майно народних інститутів та музеїв, спалювано цілі села (так на Бережанщині з 3835 садиб спалено 1868).

Значна частина свідомої української інтелігенції депортована в глибину Росії аж до Сибіру. Серед вивезених були Й. Бодян, К. Британ, Ю. Балицький, В. Охримович, М. Заячківський, К. Малицька, К. Паньківський, проф. І. Свенціцький, С. Федак, М. Шухевич, Т. Старух та ін. Ця ж доля спіткала митрополита Андрія Шептицького, який перебував у Росії аж до Лютневої революції 1917 року.

На жаль, слабким був вплив на військові справи і Головної Української Ради і Української Боевої Управи, які переїхали до Відня і фактично були далеко від тих подій, що вимагали активного і постійного політичного проводу.

Серед важливих акцій УБУ у Відні слід відзначити створення стрілецького осередку «Збірна станиця УСС», завданням якої стало збирати і відправляти до Коша вилікуваних стрільців. Тут збирались і подарунки для відправки в Гали-

чину призначенням для УСС. Командантом Збірної Станиці УСС увесь час був Дмитро Катамай.

У Відні Українська Боева Управа працювала у складі К. Трильовського (голова), В. Сінгалевича і В. Темницького (заступники), І. Боберського (скарбник), Д. Катамай (писар), Т. Кормоша і В. Старосольського. В кінці 1914 року до складу УБУ кооптовано М. Волошина, Д. Вітовського, В. Туркевича, С. Томашівського і Л. Цегельського.

Восени 1914 року у Відні засновано «Український жіночий комітет помочи раненим», головами якого були О. Левицька, потім О. Ціпановська, ще пізніше М. Карановичева. Допомога полоненим російським воїнам здійснювалась секцією комітету під головуванням О. Кисілевської.

Основним дестабілізуючим фактором ідейності УСС були розбіжності щодо шляхів досягнення державності України серед самих українців-стрільців. Ці розбіжності сформували два досить сильних протистоячих табори — проавстрійський і суто український. Перший став прокламатором ідей ГУР, що державність можна здобути тільки з рук царя і тому слід виконувати всі накази НКА чітко і повністю. Таку лінію серед УСС проводили М. Галушинський, Г. та І. Коссаки, Р. Дудинський, С. Горука, О. Букшованій. Збройна боротьба за здобуття української держави — ось позиція С. Шухевича, братів Дідушків, Д. Вітовського, Д. Палііва та ін.

Суперечки між двома фракціями призвели до того, що ГУР за поданням УБУ усунула М. Галушинського і Г. Коссака з керівних органів війська УСС. Проте НКА втрутилась і тут. Всупереч вимозі ГУР, вона погоджується з усуненням лише М. Галушинського, однак на посаду команданта призначає Г. Коссака, що тільки посилило ідейний розкол серед стрілецтва, а командантом І куреня — С. Горука. Це остудило стрілецькі голови. Образа гонору у С. Шухевича взяла гору і він подав у відставку. Замість нього командантом став В. Дідушок. Зрештою, 15 березня 1915 року НКА ліквідувала всю начальну команду УСС, а обидва курені остаточно підпорядкувала 55 дивізії: І курінь (командант Г. Коссака) включений до складу 129 бригади, II курінь (командант С. Горука) — до 130 бригади.

Таку реорганізацію стрілецтво прийняло як обмеження самостійності легіону й пониження його політичного значення.

21 січня союзні війська (Австро-Угорщина, Німеччина) почали зимовий наступ проти військ держав Антанти (Росія, Франція, Англія) і вже у лютому вийшли на верхи галицьких Бескидів. I курінь спинився на горі Станеще, а II курінь — у спаленому Вижлові. Першого лютого II курінь під командою С. Горука вирушив через Тарнавку на Лавочне, яке наступного дня було взяте. При цьому курінь зазнав втрат не в бою, а 86 людей відморозили собі кінцівки ніг і змушені були вдатися до лікарні. Багато з них лишилися каліками. Мороз доходив до -40°C . Через ці втрати була розформована сотня І. Чмоли. Втрати були і в інших сотнях. Станом на 9 лютого, наприклад, I курінь мав таку чисельність: сотня О. Букшованого — 55 стрільців, сотня З. Носковського — 66 стрільців, сотня Р. Дудинського — 68 стрільців, сотня О. Семенюка — 33 стрільці. Разом 242 стрільці було в I курені. Значимо, що при формуванні стрілецьких частин у вересні 1914 року кожна з сотень мала по 220 стрільців.

З огляду на малочисельність, не дивно, що 20 лютого сотні О. Букшованого і З. Носковського були розбиті на горі Магура. Питанням поповнення рядів УСС відала «Збірна станиця УСС», командантом якої був М. Волошин. Ним і була скерована до I куреня 21 лютого нова сотня поповнення.

В період з 10 лютого по 3 березня сотні II куреня перебували в Славську, а потім перейшли до Грабівця Скільського, 21 березня до Головецько було переведено I курінь. Тим-то для УСС і стали в цей час основними бої на горі Маківка.

Тут у Грабівці було одержано перший урядово затверджений список 48 старшин українського легіону.

В Славську відбулося формування першого відділу стрілецької кінноти. Командантом відділу став хор. Р. Камінський.

З часу приходу I куреня фактично почались змагання за гору Маківка. З 23 березня по 4 квітня було атаковано ліве крило оборони, проте безуспішно. Далі атаки відновились на праве крило. Але тут чітко боронились сотні Р. Дудинського і З. Носковського. Після 17 квітня встановився відносний спокій. Хворих і немічних було відправлено до Коша, що в цей час вже перебував у Замковій Паланці коло Мукачеве. З Коша до куренів прибуло поповнення 400 новобранців. Станом на 23 квітня I курінь мав 12 старшин і 383 стрільці, II курінь — 11 старшин, 355 стрільців.

Відновлення бойових сутичок на Маківці сталося 28 квітня 1915 року. В цей час на горі перебували чети хор. С. Яремкевича, хор. В. Свідерського і четаря Р. Сушка. Більш серйозна атака почалася в ніч з 28 на 29 квітня о 4 год. ранку. На оборону відразу були скеровані на ліве крило гори сотні І куреня О. Букшованого, Р. Дудинського, З. Носковського і О. Семенюка, на праве крило оборони стали сотні ІІ куреня О. Будзиновського, А. Мельника, одна чета сотні О. Левицького. Сотня Д. Вітовського і чети сотні О. Левицького залишились в запасі. Проте атаку було відбито.

Повторний безуспішний наступ здійснено 30 квітня. Третій найзавзятіший бій розпочався 1 травня після артилерійського обстрілу Маківки з гір Клива і Погар та з с. Тухля. Атака російськими військами була скерована на сам верх гори. І тимчасово вона була захоплена. Впродовж двох годин вони боронили гору, але зусиллями І куреня були вибиті. В боях за Маківку особливо відзначились четарі А. Мельник, В. Кучабський, А. Артимович, І. Каратницький, О. Яримович, хорунжі О. Степанівна, С. Яремкевич, О. Коберський, десятник Радович, стрільці Кривий, Петрів, брати Зітинюки. Але й втрати були відчутними: 42 вбитих і 76 поранених.

Після цього 2 травня курені УСС переведено в запас, а оборону г. Маківки перебрали угорські частини. І хоч 4 травня російські війська здобули гору, проте це не вплинуло на злам ініціативи, яку проривом під Горлицею і Тарновом здійснили австро-німецькі війська.

Перемога на горі Маківка стала першою значною акцією Українського Січового Стрілецтва.

У привітаннях стрільцям з нагоди перемоги на г. Маківка читаємо: «...Ви заслужили собі на правдивий подив і щирю вдячність сучасних і грядущих поколінь».

І через 75 років, а саме в 1990 році грядущі покоління прийшли вклонитися світлій пам'яті героїв України.

В травні Січові стрільці покинули набридлі Карпати і ще з більшим завзяттям пішли визволяти Галичину.

Новим випробуванням сили їх духу і військової майстерності стали бої за Болахів, які почалися 28 травня після переходу через Тухлю, Сколе, Камінку і Тисів. І курінь станув під Лісовичами, а ІІ — під Гузієвом. Прорвавши австрійські загоны 130 бригади, російські війська оточили 31 травня І курінь УСС. Вихід з оточення був тяжким. Крім вбитих і поранених, значна кількість стрільців потрапила у полон,

серед них чет. А. Артимович, сот. О. Букшований, хор. О. Степанівна, хор. В. Свідерський, чет. Д. Кравс та інш.

Під прицілним вогнем артилерії, ще до початку наступу, виявились і позиції в чистому полі під Гузієвом сотень ІІ куріня. Але під час атаки стрільці ІІ куреня спинили наступ військ Антанти на залізничному шляху поблизу Болахова. Цьому допомогла і новоприбула з Коша сотня під проводом чет. І. Цяпки. До речі, в наступних роках війни І. Цяпка став загальним улюбленцем стрільців за веселу вдачу, спокій, розсудливість, гумор. Саме йому пізніше була присвячена стрілецька пісня «Бо війна війною». В боях під Болаховом УСС зазнали великих втрат: 15 вбито, 50 поранено, 150 потрапило в полон. Спроба перехопити ініціативу під Болаховом не привела до суттєвих змін, і вздовж загального фронту почався відступ військ Антанти.

Шлях корпусу ген. М. Гофмана був визначений на Калуш і далі на Галич. Цим шляхом пролягли і фронтові дороги УСС. На жаль, не їм випала честь звільнити м. Львів.

Просуваючись вперед, стрільці І куреня пройшли Чолгани, Слободу, Крехівці, Калуш, Комарів у напрямі Крилоса, в той же час стрільці ІІ куреня звільнювали Тростянець, Завадку, Верхне, Сапогів і 10 червня стали біля Вікторова. Тут, під Вікторовом, відбувалася двотижнева позиційна війна, в якій загинуло біля 20 стрільців, в тому числі член УБУ Теофіль Мелень.

27 червня стрільці сотні Д. Вітовського першими увійшли в древню столицю Галицько-Волинського князівства м. Галич. На ратуші міста замайорів блакитно-жовтий національний український прапор.

29 і 30 червня відбулися нові військові акції. Під час артилерійської підготовки, що провели російські війська, повністю були знищені села Семиківці, Тустань і Хоростків. Але бій ними був програний і вони відступили на позиції вздовж р. Золоті Липа. В цьому бою загинуло 10 стрільців, поранено 30 і 27 попало в полон.

Такий точний список втрат УСС, як і поповнень, що відправлялись до куренів УСС, відомий завдяки веденню канцелярією в Коші «Евіденційної книги». З неї відомо, що на початку 1917 року в куренях УСС служили і воювали понад 7000 добровольців. У списки втрат було внесено біля 350 вбитих, 1200 поранених, 1500 полонених.

По другу сторону р. Золотої Липи 6 липня зупинились

австро-німецькі війська. У час відносного спокою, що зберігався впродовж двох місяців, стрільці I куреня розташовувалися біля с. Маркова, стрільці II куреня — в Караїнському лісі біля с. Завалів.

В цей час 5 липня 1915 року Кіш УСС був переведений до сіл Дубинка і Камінка (в районі Сколе), а далі до с. Бондарів і с. Майдан. В серпні 1915 р. Кіш УСС стояв вже в с. Гнильче.

На хвилі загального успішного наступу і переможних боїв УСС на г. Маківка, під Болеховом, по шляху на м. Галич новоутвореній у Відні 15 травня 1915 року Загальній Українській Раді, в яку об'єдналися Західно-Українська Головна Українська Рада і Східно-Український Союз Визволення України, вдалося через Міністерство війни і Начальну Команду Австрійської Армії домогтися прийняття наказу про створення самостійного I полку Українських Січових Стрільців. Очолив його отаман Гриць Коссак. На жаль, розвиток ці події не дістали, бо до створення 2 полку УСС не дійшло. Не дійшло і до збільшення (більше двох) куренів I полку. Наказ до УСС доведено тільки 21 серпня.

Вже сам факт утворення полку УСС був тим доробком визвольної боротьби, заради якого УСС і пішли на війну.

Організаційно полк склався з двох куренів. Команданти куренів: I — С. Горук; II — В. Дідушок. Кожний курінь мав 4 сотні. Сотня складалася з 4 чет, кожна чета — з 4 роїв по 10—15 стрільців. Отож, кількісний склад сотні коливався в межах 100—150 стрільців. Крім того, у сотні був кравець, швець, писар, помічник писаря, два телефоністи, п'ять чоловік санітарної служби.

На фоні загального піднесення в стані УСС почався і наступ союзних військ. Війська прийшли в рух 27 серпня. Для УСС бойові дії розпочалися під Заваловом (II курінь) і Заставчим (I курінь). Захопившись переслідуванням відступаючих російських частин, далеко від своїх відірвалась чета Івана Балюка. Як наслідок, вона вся була знищена, загинув І. Балюк — один з літописців історії УСС. А через шість днів УСС підійшли до позицій, на які відступили російські війська біля р. Серет.

Похід I куреня пролягав через Голгоче, Гниловичи, Курузів, Бурканів, Пантелиху до Заздрості; II курінь йшов через Підгайці, Маловоди, Семиківці, Росоховатець до Людвиківки.

Військові сутички на шляху I куреня сталися 31 серпня

і I вересня на горбах між Буркановом і Гайворонкою, II куреня — в околиці Маловід і Семиковець.

6 вересня російські війська здійснили напад на с. Заздрість і с. Людвиківку. 14 вересня вони і почали бойові операції в районі Бурканова та Соколів. Команда I куреня отримала наказ стояти до останнього. Обійшовши боком, російські війська взяли стрільців у кліщі. Командант куреня С. Горук віддав наказ про відступ. Прикривала відступ чета хор. І. Каратницького. Від чети залишилось в живих лише три стрільці. Чет. І. Чмола потрапив у полон. Але з успіху російські війська не скористалися. Після короткого відпочинку і поповнення у с. Вівсі 27 вересня обидва курені знову повернулися на свої позиції під Сосновом. У с. Вівсі обидва курені вже вийшли, як і полк УСС, разом. Тут у с. Вівся народилася і перша стрілецька пісня.

Впродовж 8-11 жовтня не стихав артилерійський вогонь з позицій російських військ, найсильніший з тих, яких за часи війни знали стрільці. Це була ознака наступу російських військ, що почався 12 жовтня під Семиківцями, а 17 жовтня захлинувся. Та вже 30 жовтня вони пішли у новий наступ. І знову одноденний артобстріл. 1 листопада 1915 року царські війська вночі вдарили на Семиківці і здобули їх. Рятувати становище кинули УСС. II курінь зайняв позицію біля Раковця, I курінь (дві сотні) вийшов над р. Студинка, інші дві сотні — до с. Ішкова. Між обома частинами куреня став 35 полк австрійської армії. Бої тривали 1—3 листопада. Кривавими були ці дні. Битва нагадувала бойню. Ніби тут вирішувалась доля війни. Тисячі трупів заслали подільський чорнозем. Але новим атакуючим не було спину. Поле бою нагадувало чотирикутник смерті: р. Студинка—Семиківці—Раковець—р. Студинка. Двічі окопи займали царські війська та обидва рази лише на короткий час. Тільки 5 листопада наступ було відбито, а з 8 листопада припинились будь-які військові дії: В цьому чотирикутнику смерті УСС втратили 49 вбитими, 158 пораненими, 157 полоненими з 1700 стрільців, які були в I полку УСС 28 жовтня.

Семиківці стали третім, після Маківки та Болехова, військовим подвигом УСС, їх славною сторінкою, великою надією української громади на відродження української держави.

Війна породила новий тип українця у способі мислення, поведінці, усвідомленні своєї гідності, розумінні своїх прав

та обов'язків. Події 1989 і 1990 року у Львові підтверджують, що цей тип українця живий і до наших днів.

А тоді, в 1915 році на Маківці, під Болеховом і Семиківцями творилося цілком нове покоління українського народу, якісно відмінне від попереднього.

Після припинення військових операцій І курінь (командант В. Дідушок) розташувався у Соснові, ІІ курінь (командант С. Горук) — над Тудинкою. Станом на 8 грудня І полк УСС мав 32 старшин і 1259 стрільців. Тут була утворена технічна сотня.

V

У листопаді 1915 року ніхто не знав, коли відновляти воєнні операції. Змінювався світ в цілому. Росія була напередодні великих перетворень. І сталося, що спокій на австрійсько-російському фронті запанував до червня 1916 року. В Галичині, серед УСС спокій, з одного боку, продовжував творити новий тип українця, піднявши приглушені війною пласти культури, літератури, мистецтва, а з другого — саме через його формування загострив політичні протиріччя. І основне з них — проавстрійський настрій команданта І полку УССів от. Г. Коссака і його прибічників, що йшов всупереч національному настрою переважної більшості стрільців. Вже 18 листопада старшини писали до Відня до Загальної Української Ради листа з настійною вимогою зняти Г. Коссака. Конфлікт був розв'язаний, але знову не так, як вимагали справи національного відродження. 15 березня 1916 року командантом І полку УССів призначається австрієць п/полк. Антін Варивода, а Г. Коссак переводиться на посаду команданта І куреня. В цей час командантами сотень були сот. Р. Дудинський, пор. Р. Сушко, пор. О. Яримович і пор. З. Носковський у І курені і чет. В. Кучабський, пор. А. Мельник, пор. О. Будзиновський, пор. О. Семенюк у ІІ курені С. Горюка.

Проте в травні відбулася заміна Г. Коссака і командантом І куреня призначено сот. О. Лисняка.

З кінцем травня в І полку УСС утворено перший відділ мінометів (командант хор. І. Рогульський), відділ скорострільців (командант хор. Ф. Черняк). Видано однострій і полкові відзнаки.

Станом на 25 травня І полк УСС мав 1730 чоловік, в тому числі склад І куреня — 745 чоловік, склад ІІ куреня — 727 чоловік.

В перших днях червня 1916 року Царська Росія почала наступ, який увійшов в історію з ім'ям генерала О. Брусілова. Проте, не вступаючи в бої, корпус генерала М. Гофмана і І полк УСС через Антонівку, Вівся, Криве, Литятич відійшли до Потутор і вздовж річки Ценівка почали будівництво оборонних ліній.

Простір від Золотої Липи до битого шляху у Потуторах тримав під контролем ІІ курінь, решту лінії оборони І курінь. І в цей момент НКА наносить новий удар по національному руху українського стрілецтва. Полк УСС розбивається на два незалежних куреня: один — бойовий, другий — запасний. Це остаточно утвердило зневіру серед УСС в можливості реалізації основної ідеї стрілецького руху і призвело до того, що бої 1916 року стали кривавими, трагічними сторінками в історії УСС. Першою з них стала битва за г. Лісонь 2 вересня. Операція почалась о 4 год. пополудні, і наступ царських військ тривав усю ніч. Оборону тримала сотня Р. Сушка. Перевага наступаючих була значною, сотня розбита, сам сотник потрапив у полон, а гору Лісонь зайняли царські війська. Для затримки наступу в бій відразу були кинуті сотні В. Кучабського і А. Мельника, але до 9 год. ранку з цих сотень залишилось лише горстка стрільців. Сам В. Кучабський також потрапляє в полон. О 9 год. ранку в бій вступила сотня О. Будзиновського, але й вона невдовзі була розбита. В цій сотні загинули всі команданти чет. — хор. Ю. Соколовський, хор. І. Максимішин, хор. Б. Романишин. Скрізь лежали побиті і тяжко поранені, довкола стогін раних і нікому їх було винести з поля бою.

Тільки тепер ІІ курінь дістає команду вступити в бій. Проте дві спроби заволодіти г. Лісонь успіху не принесли. Впродовж двох днів Лісонської битви стрільці втратили майже 700 чоловік: 81 вбитий, 293 поранених, 285 взято в полон. З 44 старшин в живих залишились тільки 16 і серед них О. Лисняк, С. Горук, О. Будзиновський, З. Носковський. Тимто І полк УСС був знову реорганізований. Новими командантами шести сотень стали О. Будзиновський, З. Носковський, О. Навроцький, Ю. Нестайко, А. Добрянський, В. Коссак. Сотні зайняли місце біля с. Потутори.

Та для вересня крові на г. Лісонь виявилось замало. 29 вересня почався новий наступ російських військ. Знову їм вдалося прорвати лінії мадярських військ і взяти полк УСС в кліщі. З трьох сторін був ворог, з четвертої — непрохідні заплави Золотої Липи. Бій тривав близько 4 години. Здава-

лось, є лише два виходи з цієї бійні: або загинути, або здатись у полон. Врятуватись з смертельного котла вдалось лише 20 стрільцям, яких вивів четар Г. Трух.

Так катастрофічно завершився 1916 рік для I полку УССів. Змушений був піти у відставку його командант Антін Варивода. А рештки полку збирались до Коша і до Вишколу, що перебували в с. Пісочне, с. Веринь, с. Надітнічі і с. Розвадів Миколаївського повіту Львівського воєводства. Відновча робота тут тривала аж до березня 1917 року, проте вже без належного ентузіазму.

В цей час (вересень 1916 р.) при Коші УСС офіційно сформовано Вишкіл УСС, першим офіційним командантом якого став от. М. Тарнавський. У Вишколі УСС засновано «Закон Лицарів Залізної Остроги». Першим Великим Комтуром став старшина Іван Цяпка-Скоропад.

Зневіра поселилася в умах і душах українських політиків. 6 листопада 1916 року Загальна Українська Рада уступила від змагань і праці за українську державність і самоліквідувалася. Рішення ЗУР прискорив і цісарський патент від 4 листопада і відповідний Акт від 5 листопада про передачу Галичини під управу поляків. Самоліквідація ЗУР — це визнання нею своєї поразки на тлі як політичному, так і національному.

Та прапор національно-державного визволення підняла новоутворена Українська Парламентська Репрезентація, яку очолив Ю. Романчук. В серпні 1917 року провід над УІР обійняв д-р Є. Петрушевич.

VI.

Відновлений I полк УСС вийшов на поле бою під Березани (с. Куропатники) тільки 17 березня 1917 року вже після Лютневої буржуазно-демократичної революції в Росії. Полк складався з двох куренів по три сотні в кожному. Очолив полк командант чех п/пол. Франц Кікаль. Вже в Березанах з обох куренів сформовано лише один з чотирма сотнями. Командантами сотен були В. Дідушок, О. Семенюк, В. Орза, О. Букшований. До куреня включено ще технічну сотню (командант І. Сіак) і Гуцульську сотню. З нових підрозділів утворено будівельну сотню (команданти М. Гнатюк, І. Цяпка) та протигазову службу (командант І. Іванець).

На відновлення військових дій сподівань було мало через загальнополітичну ситуацію в Росії. Та й злам 1916 року не сприяв піднесенню національного духу. Тим-то бажання вою-

вати в УСС увесь час зменшувалось, особливо після проголошення 9 червня Центральною Радою I Універсалу про автономію України у складі Росії. Почалося творення Української національної Армії.

Це було те, до чого стрімували і УСС. Крім того, конкретна військова ситуація під Березанами проявила протистояння українців двох імперіалістичних держав. «Братанню» українців сприяли зустрічі, розмови, обмін думками, книжками. Стежі, що ходили у розвідку, почали не вертатись. Начальна Команда Армії перекинула УСС на іншу фронтову позицію, в запас під Конюхами.

Тут під Конюхами відбувся значний останній бій УСС у складі австрійської армії під час I світової війни. Почався він 29 червня 1917 року, як і попередні, великою, впродовж двох днів, артилерійською підготовкою. Стоячи в резерві, УСС про перебіг подій на конкретних ділянках фронту не знали нічого. Чекаючи противника спереду, УСС побачили його ззаду. В бою, що зав'язався, з 26 старшин живими лишились лише 9. Серед убитих був командант полку Ф. Кікаль, командант кінної сотні УСС Р. Камінський. З 952 стрільців залишилося 444. Втрати були дуже значними, оскільки першу цифру творять технічна, будівельна і Гуцульська сотні, що стояли на інших ділянках фронту.

З залишків УССів було сформовано нові три сотні, але вони вже не мали організаційної завершеності і НКА ними користувалась по потребі. Місцем розташування цих сотен було с. Куропатники (з 4 по 23 липня).

З 19 липня почався контрнаступ по всьому фронту. Останній військовий шлях УССів по Галичині такий: Козоза, Бурканів, Білокириччя, Вербовець, Звиняч, Чортків, Вигнанка, Чорнокінци, Бурдяковець, Босир і Збараж над р. Збруч. Річка Збруч знову стала кордоном, що і надалі розмежував Україну на дві, завжди тяготячі одна до одної частини.

В кінці серпня всі відділи УСС зведено до Залісся на Чортківщині і з новоприбулим з Вишколу куренем було відновлено Український легіон, командантом якого призначено українця от. М. Тарнавського. Та 6 січня 1918 року М. Тарнавський був відкликаний, а на його місце призначено сот. Осипа Микитку. Український легіон по тому ще розташувався в Борщівському повіті в с. Скочетин і с. Шишківці.

Після поразки під Конюхами перед стрільцтвом постало питання «Як бути? Чи лишатись в Галичині, чи йти за Збруч і приставати до військ Української Народної Республіки?».

Воно розглядалося на таємній нараді старшин УССів в грудні 1917 року (с. Гуштин). З обґрунтуванням причин переходу УССів на бік Центральної Ради виступив Д. Паліїв. Проте учасники наради підтримали пропозицію Д. Вітовського, яка зводилась до того, щоб усі сили кинути на здобуття незалежної Української держави на терені Західної України. Заохопившись ідеями Д. Вітовського, в січні 1918 року Дмитро Паліїв подав на розгляд план побудови Української Армії на Західній Україні, кінцевою метою якою була самостійна Україна. План передбачав кропітку роботу в самій австрійській армії з старшинами і солдатами українського походження. Безумовно, що певний час така робота повинна була вестись таємно і була небезпечною. Через це план і був критикований близорукими політиками з Головної Української Ради і Української Парламентської Репрезентації.

Засліплені ідеєю мирного творення України, яка буде проголошена цісарським маніфестом, українські політичні діячі не використали і цієї можливості, що давала їм в руки сама історія. Монархія розвалювалась. І світова війна закінчувалась, на Сході виникла нова соціалістична держава внаслідок Великої Жовтневої (1917 р.) соціалістичної революції, тільки на політичному небосхилі Західної України був спокій.

Без них (ГУР і УПР) було розв'язане і питання УСС. За умовами Брестського миру, укладеного 9 лютого 1918 року, Український легіон повинен був перейти за р. Збруч і влитись в Українську Армію УНР. Ця подія відбулась 26 лютого 1918 року. Тим-то й «Зажурились галичанки», проводжаючи на схід своїх справжніх захисників.

Подальший шлях УСС пролягав через Жмеринку, де Український легіон став підпорядкований новоутвореній групі архієпископа Вільгельма Габсбурга, через Вапнярку (17 березня—5 квітня), Одесу, Херсон (5 квітня—8 квітня), Олександрівськ, Єлизаветград. Сюди ж переїхав і Кіш УСС (с. Карлівка і с. Іванівка) і Вишкіл УСС (с. Грузьке). Станом на 30 серпня 1918 року Український легіон складався з 32 старшин і 1156 стрільців.

Кінець I світової війни застав легіон УСС на Буковині, куди 8 жовтня перейшла вся група військ Вільгельма Габсбурга.

Залишаючи період перебування легіону УСС на Східній Україні для подальшого освітлення, автор хотів би цю розвідку завершити все ж таки апефеозом діяльності УСС —

Листопадівим Чинном. Проте і сама історія Листопадового Чину — теж самостійна і цікава сторінка УСС.

І все ж відбувся він завдяки діяльності не політиків, а кращих ідейних синів народу Західної України — УСС, невсипущій діяльності і невичерпній енергії його двох найсамовідданіших діячів, двох Дмитрів — Паліїва і Вітовського.

В той час, як утворена 18 жовтня 1918 року Українська Національна Рада оббивала цісарські пороги у Відні, вимолюючи незалежність, Дмитро Паліїв реалізував свою ідею, висловлену ще в січні, а саме, створив у австрійських частинах, розміщених у Львові, українські загоны. В цій роботі велику допомогу йому подавав військовий комітет, де було багато УСС. А саме: от. С. Горук, пор. Б. Гнатевич, пор. І. Бубела, пор. І. Цьокон, чет. Іваничук, пор. В. Старосольський. Збройний виступ українців 1 листопада 1918 року, очолений Дмитром Вітовським, і забезпечив проголошення незалежної Західно-Української Народної Республіки. Тим самим мета УСС, з якою вони вийшли на боротьбу в I світовій війні, ними ж була і досягнута.

VII

Українські січові стрільці здійснили надзвичайно великий прорив і в національному житті, розбудивши свідомість і вивільнивши енергію глибоких верств корінного народу Галичини в галузі культури, письменства, мистецтва, музики. Цьому в значній мірі сприяла діяльність утвореної на початку вересня 1914 року «Пресової Кватири», а також таких самородків, як Роман Купчинський, Лев Лепкий, Іван Іванець, Осип Курилас.

На перший план в культурологічному процесі слід поставити пісенну творчість, яка особливо яскраво розгорнулася в часи перемир'я 1915—1916 років.

Воістину бояном стрільцтва став Роман Купчинський, який пройшов славний і тернистий шлях з УСС від першого до останнього дня.

Хто на Західній Україні не знав і не знає його чудових пісень «Ми йдемо в бій», «Не сміє бути в нас страху», «Вдаряй мечем», «Готуй мені зброю», «Ой там, при долині», «Заквітча-чемо», «Пише стара мати», «Накрила нічка», «Зали дівчатоньки», «Ой шумить, шумить», «Ой чого ж ти заку-рився», «Ой зацвіла черемха», «Як з Бережан до Кадри», «Як стрільці йшли з України», «Зажурились галичанки»,

«Пиймо, друзі», «Човник хитається», «Мав я раз дівчиноньку».

Блискучістю і багатогранністю обдарування увійшов в історію УСС і Лев Лепкий, який прибув до легіона в 1915 році. Пісенний слід його виглядає так: «Гей видно село», «Коби-скоріше з гір Карпатських», «Ми йдем вперед», «І спилася», «Колись дівчина мила», «Маєва нічка», «Бо війна війською», «Казала дівчина», «Ой поїдем, товариші», «Хай живе».

Поезія, що стала стрілецькими піснями, народжувалась і з-під пера цілої галереї самобутніх поетів, таких як Ю. Назарук («Слава, слава, Отамане», «Нема в світі», «Хлопці, алярм»), П. Карманський («Сповнилась мрія»), Ю. Шкрумеляк («Питається вітер»), М. Голубець («Ой нагнувся дуб високий»), А. Лотоцький («Гімн Коша»), Г. Трух («Пісня підхорунжих»), К. Гутковський («Гей ви, хлопці січові»), М. Гайворонський («Йде січове військо», «Ой впав стрілець», «Ой казала мати», «Проїшли гори»).

Велика кількість пісень безвісних авторів, серед них «Горазд Горук», «Гей зі Львова до Мукачєво», «Стрілець, то ни-ний велий пан», «Раз на варті я стояв», «Разом, браття, ціль одна».

Характерною особливістю Р. Купчинського і Л. Лепкого було те, що обое створювали і музику до власних пісень. У співавторстві ними створено «Гей там, на Вільхівці».

Та основним музикою УСС був орудник оркестру Михайло Гайворонський. Музичного життя він надав як і власним віршам, так і віршам Ю. Назарука, П. Карманського, Ю. Шкрумеляка, М. Голубця, Р. Купчинського («За рідний край», «Гей там при долині»). Крім названих, він створив ще «Перший стрілецький похід», «Другий стрілецький похід», «Стрипа», «В дорогу», «Іхав стрілець на війноньку».

З легкої руки Лева Лепкого у широкий стрілецький і народний лет знялися вірші його брата Богдана — «Журавлі» та жартівлива «Кладочка».

Народна основа творчості Р. Купчинського і Л. Лепкого особливо проявилась у піснях «Човник хитається», «Пиймо, друзі» — першого і «Гей видно село», «Журавлі» — другого.

В складні часи нашої історії, які мали місце після 1939 року, ці пісні в устах народу пережили усіх тиранів і сьогодні, в часи перебудови урочисто повертають нам їх автори: Роман Купчинський і Лев Лепкий.

Музику на слова Р. Купчинського («Ой зацвила че-

ремха») і А. Лотоцького («Гімн Коша») написав А. Балаандюк.

Проте величного, урочистого гімну УСС так і не вдалось створити. Фактично ж ним стала «Ой у лузі червона калина» (слова С. Чарнецького, музика М. Гайворонського). 1918 рік став завершальним у змаганнях УСС, проте їхня справа жила увесь час у «Червоній каліні»: літописах, календарях, видавництвах. У самій пісні.

Крім цієї похідної пісні, були ще дві, без яких стрілецьтво не було стрілецьтвом. Це — «Журавлі» (слова Б. Лепкого, музика Л. Лепкого), якою стрільці прощались з своїми товаришами, що загинули в боях. «Видиш, брате мій, товаришу мій, відлітають сірим шнурком журавлі у вирій» — і сьогодні здійснюється над долами і горами України.

І, нарешті, пісня «Зажурились Галичанки» (Р. Купчинський) відбила справжній біль і смуток українців Галичини, яких історія розбила на дві частини: одні пішли на Схід (УСС), а другі залишилися у горі беззахисні (галичанки).

Про бойові звияги УСС писали В. Бобинський, А. Балаандюк, Л. Луців, М. Угрин-Безгрішний.

На сторінках стрілецького часопису «Шляхи» (вийшло 44 номери), що почав виходити в грудні 1915 року, регулярно виступали А. Лотоцький, А. Бабюк (М. Ірчан), В. Кучабський, Д. Вітовський, д-р О. Назарук, В. Дзіковський, М. Угрин-Безгрішний, І. Балюк.

Спільне життя народило своїх стрілецьких літописців — Л. Новіна-Розлуцького, В. Дзіковського, д-ра О. Назарука, М. Угрин-Безгрішного, Р. Купчинського, І. Боберського, Р. Заклинського. Життю і побуту УСС присвячена одноактна п'єса Ю. Назарука «Штурм на полукіпки».

Мемуари про УСС пізніше писали М. Заклинський і Л. Луців. Їхні та інших авторів твори з'являлися на сторінках часописів «Діло», «Свобода», «Світ», «Вісник Союзу Визволення України».

За матеріалами розмов з стрільцями І. Боберський (він особисто зустрічався з кожним, хто побував у Відні) видав у 1915 році збірку «Українські Січові Стрільці в Карпатах». Другою публікацією про УСС стала книжка О. Назарука «Над Золотою Липою». У 1917 році вийшли записки В. Дзіковського «Коло Потурор».

Велику пропагандистську і культурно-освітню роботу здійснювала «Пресова Кватира», яка постала з ініціативи І. Іванця, Ю. Буцманюка, П. Герасиміва, М. Гірника та інших.

Опікуном і орудником її був І. Бюберський. При «Пресовій Кватирі» були організовані стрілецька читальня та бібліотека.

«Пресовою Кватирою» видавались часописи «Шляхи», (ред. Ф. Федорців), «Самохотник» (ред. А. Бабюк — вийшло 35 номерів), «Бомба», (вийшло два номери 1916 року), «Самопал» (вийшло три номери у 1916 році), «Усусу» (вийшло 7 номерів у 1916—1917 роках), «Вісник Пресової Кватирки» за 1916 рік, «Стрілецький календар 1917 р.» (уклали І. Іванець і Л. Лепкий), «Літературний збірник Українського Січового війська» (вийшов 1 номер у 1918 році). Лев Гец і Ватиль Бобинський підготували «Антологію УСС», яка вийшла тільки в 30-х роках.

Накладом «Союзу визволення України» у 1916 році вийшла книжка О. Назарука «Слідами Українських Січових Стрільців», а накладом товариства «Просвіта» — «3 кривавого шляху Українських Січових Стрільців».

Мистецька сторінка УСС пов'язана в першу чергу з іменами Осипа Куриласа («Бій на Маківці 1 травня 1915 р.»), «Протинаступ сотні Будзиновського з яру», «Вибух гранати») і баталіста Івана Іванця. Серед величезної кількості картин останнього назвемо «В поході», «Завія», «Похід», «Гураганний вогонь», «Вістовий», «Похід у тифі», «Гармати, вперед», «Ноктюрн», «Допомога села», «Стежа». Крім них, І. Іванець залишив багато ескізів та етюдів.

Дві картини встиг створити Юліан Назарук (загинув у 1916 році) — «Бій під Семиківцями», «Барабанний огош російської артилерії в Семиківцях».

Поряд з ними творчо працювали Лев Гец — автор численних акварелей і рисунків, Осип Сорохтей — художник-карикурист, Юліан Буцманюк. Рисунки й ілюстрації залишили нам Л. Лепкий, В. Оробець, В. Старчук, І. Ткачук, В. Розумович, М. Таллаш.

Найцінніший і найбагатший щодо кількості і всебічності матеріал донесла до нас стрілецька фотографія — і мистецька, і аматорська. Справжніми митцями-фотографами стали Ю. Буцманюк, І. Іванець, Т. Мойсейович, В. Оробець, М. Угрин-Безгрішний, І. Озаркевич, В. Яцура.

Як скульптори відзначилися М. Гаврилко і М. Цимбрила. Що стосується популярності серед стрілецтва, то рівних Р. Купчинському, Л. Лепкому та І. Іванцю не було. Цей авторитет їм створила праця.

І. Іванець і Л. Лепкий ввели як елементи стрілецького

строю шапку і блюзу. Їхніми заходами у 1916 році Галичина вже мала оформлений тип українського вояка.

У 1916 році І. Іванець опрацював проект бойового стрілецького прапора. З одного боку на синьому шовку зображено Архистратига Михаїла з мечем в одній руці і щитом в другій, на щиті зображений Лев. Архистратиг стоїть на вершині скелі, довкола якої розміщено листя і грона калини. На другому боці прапора на малиновому полі в дубовому вінці — золотом вишиті букви У С С.

Л. Лепкий розробив проекти двох пам'ятників на могилах УСС, один з яких було встановлено в с. Пісочне, другий — в Семиківцях.

Він створив також форму однострою, яку у 1918 році прийнято для цілої Української Галицької Армії.

Вже після закінчення польсько-українських воєн в 1919 році впорядкуванням всіх стрілецьких поховань від Болехова до Стрипи займалась група УСС у складі І. Іванець, В. Дзіковський, М. Харамбура, В. Гузар.

Не стояла осторонь культурного життя УСС і Головна Українська Рада, постійним представником якої був В. Старосольський.

Заходами Української Боевої Управи видано 50 листівок з портретами тогочасних політичних діячів, старшин УСС, фрагментами з життя легіону. Серед них «Стежа перед виходом», «Вихід на гору Погар», «Споочинок на горі Маківка», «Розстрільна коло Славська», «Стежа вертає зі звідів», «При огні на Топорівці», «В закові на Маківці», «Стежа під проходом Рудницького», «Вправи в розстрільній. Сотня К. Гутковського», «Перед відходом», «При дорозі від Тухлі до Сколього», «Стрільці Степанівна і Галечкова на Маківці», «Гробби стрільців на Маківці».

Крім цього, було видано 15 стрілецьких видівок і 10 марок в п'яти барвах (всього 50 штук).

На ознаменування історичних подій, пов'язаних з УСС, заходом Головної Боевої Управи видано такі відзначки: 1) «Синьо-жовтий з буквами «У. С. С. 1914»; 2) «Клинці» — довкола українських народних красок вміщено у виді клинців краски Австрії, Німеччини, Туреччини; 3) «Стрілецька влуча» — українські краски і краски союзників розміщено влуча» — українські краски і краски союзників розміщено влуча так, що творять разом стрілецьку влучу; 4) «Загальна Українська Рада» — жовтий лев в синьому полі з буквами З. У. Р.; 5) «Синьо-жовті кокардики»; 6) «Лев в синім полі».

Сфрагістику УСС складають 5 печаток:

1. Українська Боева Управа (використовувалась у Відні 1914—1917 р.р.);
2. Загальна Українська Рада (напис по Кюлу, всередині Лев, повернутий направо);
3. Центральна Управа Українських Січових Стрільців (Відень 1917—1918);
4. Збірна Станиця Українських Січових Стрільців у Відні (Відень 1914—1918);
5. Українська Боева Управа у Відні (двомовна) 1914—1918.

Вершиною культурної праці УССів став створений ними український театр, що працював у 1917 році у Галичині та у 1918 році в Херсоні. Виникла й своя театральна труппа. З неї вийшли всесвітньо ушановані корифеї І. Рубчак, О. Гірняк, актори С. Бенцаль, Я. Гриневиц, Е. Кохан, О. Гринішак, Я. Барнич, Л. Новіна-Розлуцький.

VIII

Як відомо, створена руками і розумом українських січових стрільців Західно-Українська Народна Республіка проіснувала від 1 листопада 1918 року до 15 липня 1919 року — всього 257 днів. Про сутність і діяльність цієї держави необхідно говорити окремо. Тут, на завершення розмови про УСС, слід наголосити на наступному.

По-перше. Кожний народ, якщо він усвідомив себе як нація, рано чи пізно неминує ставити питання про державність. Кожна пригноблена нація рано чи пізно також піднімається до розуміння свого становища й неминує приходити до утвердження своєї державності. Шляхи здобуття державності є різні. Але щоб вони здійснилися, потрібна наявність національних, політичних, економічних, культурних та військових структур. І, безперечно, зовнішні умови. Такі умови для народів, що творили Австро-Угорську імперію, виникли з початком першої світової війни у 1914 році. Через призму ЗУНР історія продемонструвала: найслабшими політичними структурами були структури українського народу. Правда, існували чотири політичні партії, але тільки три з них піднялися до усвідомлення необхідності використання наслідків світової війни для розв'язання питання про національну державу. Осторонь лишилася християнсько-суспільна партія. Значно сильнішими були економічні та культурні структури українського народу. Проте повністю відсутні були військові

структури. Історія свідчить, що навіть політичні партії на той час ще не усвідомили роль військових організацій в національно-державному будівництві, єдиним шляхом здобуття національної держави вони вважали мирний. На цьому шляху історія їх і застала 1 листопада 1918 року. В надрах політичних структур українського народу Галичини не було політичних діячів типу Т. Масарика, Ю. Пілсудського, діяльність яких сприяла утворенню незалежних Чехословаччини та Польщі.

І все ж таки перша світова війна показала, що до формування військових структур український народ Галичини був готовий. Але тільки готовий. Шансу реалізувати цю готовність історія не дала. Як і не народила історія військового лідера чи лідерів. З цього погляду, якщо можна так сказати, перша світова війна прийшла зарано. Необхідно, напевне, було б ще 10-15 мирних років. Не сформували військових структур й воєнні умови, хоча вони дали військову організацію «Українські Січові Стрільці». І в цьому плані правомірно стверджувати, що з виникненням УСС завершився перший етап галицько-українського відродження.

Відсутність військових діячів демонструє і часта зміна командантів Українського легіону. За чотири роки на чолі УСС стояли Теодор Рожанківський, Михайло Галушинський, Григорій Коссак, Антін Варивода, Франц Кікаль, Мирон Тарнавський, Осип Микитка та ні один із них не очолив Листопадовий Чин.

На чолі Листопадового Чину став Дмитро Вітовський — людина випадкова в тому сенсі, що не він готував цей Чин, бо до Львова прибув лише 30 жовтня. Очевидно, тільки високі патріотичні почуття вплинули на його вибір. Але цього виявилось замало. Випадковість вибору продемонстрував сам Д. Вітовський, вже 2 листопада залишивши пост, який 30 жовтня обійняв. Що дали наступні дні (тільки дні)? На чолі повсталих українців (про армію годі говорити, вона формувалась і сформувалась в боях) побували М. Маринюк, Г. Коссак, Г. Стефанів.

Отже, 257 днів існування ЗУНР тільки підтверджує неготовність — і політичну, і військову — українців Галичини до побудови міцної суверенної незалежної Української Держави. Але сам факт її існування повинен бути вписаний великими літерами в історію України.

С П И С

Командантів Українського Січового Стрілецтва (серпень 1914 р. — листопад 1918 р.)

1. Теодор Рожанківський, сотник 6. 08—18. 08. 1914 р.
2. Михайло Галущинський, отаман 18. 08. 1914—14. 03. 1915 р.
3. Григорій Коссаk, отаман 14. 03. 1915—15. 03. 1916 р.
4. Антін Варивода, підполковник 15. 03. 1916—30. 09. 1916 р.
5. Франц Кікаль, підполковник 17. 03. 1917—30. 06. 1917 р.
6. Мирон Тарнавський, підполковник 08. 1917—06. 01. 1918 р.
7. Осип Микитка, сотник 6. 01. 1918—1. 08. 1918 р.

Кіш УСС

Никифор Гірняк, отаман 16. 01. 1915—1. 11. 1918 р.

Вишкіл УСС

- Михайло Волошин, сотник 08. 1914—06. 1915 р.
Володимир Стафін'як, 06. 1915 р.—01. 1916 р.
Мирон Тарнавський, підполковник 01. 1916—07. 1917 р.
Кость Слюсарчук, підполковник 07. 1917—(?).
Гриць Коссаk, отаман 1918—(?).

С П И С

Командантів курінів Українського Січового Стрілецтва

1. Григорій Коссаk (вересень 1914 р.—березень 1915), отаман.
2. д-р. Михайло Волошин (вересень—жовтень 1914 р.) сотник.
3. д-р. Степан Шухевич (вересень 1914—серпень 1915 р.).
4. Сень Горук (березень 1915 р.—(?) 1918 р.), отаман.
5. Василь Дідушок (серпень—березень 1916), сотник.
6. Омелян Лисняк (березень 1916—(?) 1918 р.), сотник.

С П И С

Командантів сотень Українського Січового Стрілецтва

1. Василь Дідушок, сотник.
2. Осип Семенюк, поручник.
3. Осип Букшований, сотник
4. Іван Коссаk, поручник.
5. Роман Дудинський, сотник.
6. Дмитро Вітовський, сотник.
7. Осип Будзиновський, поручник.
8. Сень Горук, отаман.
9. Ераст Коник.
10. Михайло Баран.
11. Клим Гутковський.
12. Зенон Носковський, поручник.
13. Володимир Сроковський, четар.
14. Андрій Мельник, поручник.
15. Роман Сушко, поручник.
16. д-р. Омелян Левицький, поручник.
17. Осип Яримович, поручник.
18. Іван Чмола, четар.
19. Василь Кучабський, четар
20. Володимир Орза, поручник.
21. Іван Бужор, поручник.
22. Осип Іванович.
23. Григор Голинський, четар.
24. Богдан Гнатевич, поручник.
25. Никифор Гірняк, отаман.
26. Іван Каратницький, четар.
27. Михайло Баган, поручник.
28. Богдан Герасимів, поручник.
29. Роман Купчинський, четар.
30. Микола Саєвич, поручник.
31. Хома Савчин, четар.
32. Гриць Трух, поручник.
33. Осип Навроцький, четар.
34. Юліан Нестайко, четар.
35. Сократ Іваницький, четар.
36. Теодор Рожанківський, сотник.

Сотня скорострелів

37. Федір Черник, хорунжий.
38. Осип Квас, хорунжий.

Технічна сотня

39. Іван Сіяк, четар.
40. Василь Клим, четар.

Будівельна сотня

41. Михайло Гнатюк, поручник.
42. Іван Цяпка, поручник.

Сотня кінноти

43. Роман Камінський, поручник.

С П И С

Членів Української Боевої Управи

- д-р Іван Боберський
д-р Володимир Темницький
д-р Льонгін Цегельський
д-р Володимир Старосольський, поручник
д-р Теофіль Кормош
д-р Кирило Трильовський, голова УБУ
д-р Степан Томашівський, поручник
Дмитро Катомай, четар
д-р Кость Бірецький, четар
Дмитро Вітовський, сотник
д-р Михайло Волошин, сотник
Михайло Генік
Семен Горук, отаман
д-р Степан Шухевич
Теодор Рожанківський, сотник

ГОЛОВНІ ВІЙСЬКОВІ ОПЕРАЦІЇ, В ЯКИХ БРАЛИ УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРЕЛЬЦІ

1914 рік	Сянки	27/IX
	Веречки	28/IX
	Лисий Верх	19/X

	Залярська Гора	19-24/X
	Борислав	20/X
	Добрівляни	21/X
	г. Ключ	28/X
	Побук	28-31/X
	Комарницьке	3/XI
	Труханів	3/XI
	Тухолька	21-24/XI
1915 рік	Лавочне	1/II
	Маківка	29/IV—1/V
	Лісовичі, Болехів	27/V—4/IV
	Викторів	24-26/VII
	Галич	27-28/VI
	Завалів	27/VIII
	Бурканів	31/VIII
	Семиківці	1-6/XI
1916 рік	Лисоня	2/IX
	Дикі Лани	16/IX
	Потутори	30/IX
1917 рік	Конюхи	1/VII
	Бурдяківці	29/VII

Формат 60x84¹/₁₆. Об'єм 3 друк. арк. Зам. 862. Тираж 3000 прим.

Друкарня УВС Львівського облвиконкому, м. Львів, Кривоноса, 1.